

ІВАН ФРАНКО ПРО РОЛЬ ВЧИТЕЛЯ У НАВЧАННІ ТА ВИХОВАННІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

загальної, має і власну, специфічну мету, яка формується з огляду на потреби дитини, її інтереси, зовнішні чинники тощо.

Висновок. Таким чином, ситуаційно-орієнтована концепція є одним із важливих механізмів для повноцінної, природо- і культуровідповідної реалізації завдань виховання, навчання та розвитку дитини дошкільного віку у Німеччині і допомагає здійснювати завдання, які повинні забезпечити права дитини на освіту і виховання; підтримувати цілеспрямований розвиток дитини; шанувати особистість кожного вихованця в його неповторності й оригінальності.

Зважаючи на соціальне замовлення, німецькі педагоги переконані, що ситуаційно-орієнтована концепція повинна орієнтувати дошкільні заклади різних типів не на власний замкнений простір, а сприяти активізації взаємозв'язків із навколишнім світом, залучати до спільної діяльності батьків чи інших дорослих, спонукати вихователів до підвищення власної кваліфікації.

Отже, у сфері інтелектуального розвитку дитини дошкільного віку ця концепція визначає пріоритетом кожну особистість, сприяє набуттю життєво необхідних знань та умінь, дає

можливість реалізувати процес соціалізації особистості найоптимальнішим шляхом. Така побудова життєустрою німецького дошкільця науково обгрунтована педагогами-теоретиками та апробована різноманітними дошкільними інституціями Німеччини.

1. Бланка Єржабова. Ситуаційно-орієнтована концепція німецького дошкільця. // *Обрії*. – 1998. – №2. С.86–89.

2. Мишаєва Галина, Бабій Наталія. Методичне об'єднання: реальності, проблеми та їхнє вирішення // *Обрії*. – 1999. – №1. С. 22.

3. Бабій Наталія. Педагогічна взаємодія – напрям гуманізації дошкільної освіти // *Обрії*. – 1998. – №2.

4. Базовий компонент дошкільної освіти. – К., 1999.

5. Arbeitsgruppe Vorschulerziehung: Anregungen I: Zur pädagogischen Arbeit im Kindergarten; Anregungen III; Didaktische Einheiten im Kindergarten. – München: Juventa, 1973–1976.

6. Buchin Irmgard. Rindgemässes Lernen im Kindergarten. Stuttgart, 1978. – S.12–18.

7. Deissler Hans Herbert. Das situative Lernen in Familie und Kindergarten. In: Kindergarten heute. – Freiburg 1. – 1980. – №1.

8. Engelgard Dorothee. Was müssen Erzieherinnen von heute alles leisten? In: Kinderzeit. – 1994. – Oktober.

9. Flither Andreas. Curricula für die Vorschule. In: betrifft: Erziehung, 7. Jhg, Heft 12, Dezember 1974. – S.34.

Роман Вишнівський, аспірант кафедри педагогіки

Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

ІВАН ФРАНКО ПРО РОЛЬ ВЧИТЕЛЯ У НАВЧАННІ ТА ВИХОВАННІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті на основі аналізу художніх творів та статей Івана Франка розкрито його ідеї щодо ролі і значення вчителя у формуванні особистості учня, охарактеризовано його громадянську позицію стосовно прав і обов'язків українських вчителів у Галичині. Акцентовується увага на рисах характеру вчителя.

Постановка проблеми. В умовах розвитку громадянського суспільства перед сьогодишньою системою освіти стоять нові завдання щодо вдосконалення процесу навчання, виховання та розвитку особистості. У цьому контексті значна роль відводиться і особі вчителя – організатора цього процесу, діяльність якого повинна бути спрямована на розвиток інтелектуальних, творчих здібностей учнів, забезпечення переходу від репродуктивного засвоєння знань до пошуково-творчого, а також на виховання в учнів таких рис характеру, як свідомий патріотизм, висока моральність, фізична й естетична досконалість, підприємливість,

ініціативність тощо. Роль вчителя у навчанні та вихованні учнів на різних етапах суспільного розвитку була значущою та знайшла відображення у педагогічній спадщині просвітителів минулого, зокрема Івана Франка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ідеї Каменяра щодо ролі вчителя у навчально-виховному процесі частково висвітлені у працях О. Дзеверіна, Д. Луцка, О. Любара, Б. Міпорова, Г. Паперни, В. Смаля та інших дослідників його творчості.

Мета статті – розкрити педагогічні ідеї І. Франка про роль вчителя у навчанні та вихованні учнівської молоді.

ІВАН ФРАНКО ПРО РОЛЬ ВЧИТЕЛЯ У НАВЧАННІ ТА ВИХОВАННІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Виклад основного матеріалу. Ролі вчителя у школі, його становищу та діяльності І. Франко присвятив цілу низку статей та художніх творів: “Наші народні школи та їх потреби”, “Великі діяння пана Бобжинського”, “Емерик Турчинський”, “Допис про Дрогобицьку гімназію”, “Ученицька бібліотека в Дрогобичі”, “Школа рільницька в Городку”, “Борис Граб”, “Учитель”, “Отець-гуморист”, “Олівець”, “Урок красного писання”, “Грицева шкільна наука”, “Малий Мирон” та інші. У цих творах автор викрив усі вади тогочасної системи освіти загалом та професії педагога зокрема: неосвіченість деяких вчителів, їх жорстоке поводження з дітьми, водночас їх безправ’я та важке матеріальне становище. Він неодноразово підкреслював, що тільки справжні педагоги знаходять шлях до дитячого серця, бо найважливішими рисами їх характеру є людяність і справедливість, терплячість і вимогливість, чутливість і тактовність, а головне – любов до дітей.

Вивчення та аналіз джерельної бази дає підстави стверджувати, що з багатьма народними вчителями І. Франко особисто підтримував контакти, листувався з ними, виголошував промови на їх вічах, захищаючи права вчителів. Його до глибини душі хвилювала доля народного вчителя. Так, в одному з листів до Уляни Кравченко він писав: “... чи не могли б Ви написати свої споминки про своє учительське життя..., від початку до кінця, з його добрими сторонами і злими. Головно звернути би увагу на відносини людей, дітей товаришів-учителів до учительки, ... будьте ласкаві написати попросту, без прикрас, без рефлексій, давайте самі факти...” [3, 337].

Про багатьох вчителів Іван Франко з глибокою пошаною писав, як про “світлих, гуманних та симпатичних людей, що уміли впоїти дітям не страх, а замилювання до науки та до чесного трудящого життя” [1, 432].

З теплотою, повагою та любов’ю згадував І. Франко своїх гімназійних учителів Міхонського, Гікеля, Емерика Турчинського та інших. Емерика Турчинського він називає не тільки мудрим учителем, але й щирим, вимогливим другом, завжди готовим дати пораду і прийти на допомогу. Турчинський, за словами автора, виступав як енергійний захисник молоді, хоч був суворим і вимогливим до неї у процесі навчання, а ще більше – у справі морального виховання. “Ми відчули, – зазначає І. Франко, – що ця людина нас полюбить, не відштовхне навіть найменш здібних, кожному дасть пораду, вкаже дорогу, за кожного заступиться” [6, 206]. У “Дописах про Дрогобицьку гімназію” Каменярь згадує: “Всі ті

люде ... були дійсними приятелями молодіжці, уміли єднати собі її прихильність і довірливість, поступали в школі оглядно, тактовно і по найбільшій честі безстаронно, заохочували оскільки можна до самостійного мислення, до застанови над предметом, до котрого вміли збудити цікавість” [6, 28].

Глибоко усвідомлював І. Франко вирішальну роль учителя у вихованні молодого покоління. “Учителем школа стоїть, – наголошував педагог у своєму рефераті “Наші народні школи і їх потреби”, – коли вчитель непотрібний, не приготовлений, то і школа ні до чого” [6, 194]. Каменярь високо підносив відповідальність вчителя у вихованні молоді. “З кожного недоростка виховання може зробити або лінивого або робучого, упертого або податливого, непослушного або і послушного молодця, – а коли вони насправду були такими, ... то вина знов-таки спадає на учителів” [6, 86].

Актуальними є погляди Івана Франка стосовно того, яким повинен бути справжній вчитель, відобразивши це у художніх творах та статтях. Вимоги, які він ставив до особи вчителя, найкраще сформульовано в оповіданні “Борис Граб”, де І. Франко в образі Міхонського відтворив свій ідеал педагога.

І. Франко у своїх оповіданнях ставить питання про роль особистого прикладу вчителя у вихованні. Він неодноразово підкреслював, що нове виховання потребує нових учителів, які повинні всі свої сили присвятити служінню народові, самовіддано працювати для нього, незважаючи на будь-які труднощі. Так, у п’єсі “Учитель” головний герой вчитель-ентузіаст Омелян Ткач, зазнаючи постійних переслідувань, продовжує працювати у глухому гірському селі. Коли йому порадили покинути школу, він відповідає: “Та хіба можу я се вчинити? Адже я і без хвороби згину, коли покину свою працю, ... дало се мені учительство стільки клопотів і гризоти, підкопало моє здоров’я; пожерло мій молодий вік, – а проте ... без нього мусив би згинати, як риба без води” [7, 198].

Бути активним громадським діячем, жити одним життям з народом – ось один з найперших обов’язків справжнього педагога. Справжній вчитель, зазначав І. Франко, вміє логічно і ясно виражати свої думки, може зацікавити учнів, даючи їм поле “до власного мислення”, заохочувати їх “до власної праці”. “Займіть, зацікавте хлопця наукою, давайте йому з себе приклад справді духового, відданого науці життя, то він прилипне до вас усею душею ...”, – говорить І. Франко вустами вчителя Міхонського [6, 166].

Справжній вчитель повинен розглядати

ІВАН ФРАНКО ПРО РОЛЬ ВЧИТЕЛЯ У НАВЧАННІ ТА ВИХОВАННІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

педагогічну роботу насамперед як “велике діло любові, терпеливості і абнегації” [4, 415].

Головною основою виховання, за І. Франком, є людяне і дбайливе ставлення вчителя до особистості дитини, любов і повага до дітей: “... дітей, їх особисту гідність і їх потреби треба так само шанувати, як і старших, і, тільки поводячися з ними лагідно, щиро, розумно, як з рівними, входячи в їх спосіб думання, можна їх виховувати на чесних, щирих, правдолюбних і справді свободних людей” [6, 209].

Учитель завжди повинен бути належним прикладом для вихованців, а тому мати високі моральні якості. “Із званням учителя нерозлучно в’яжеться обов’язок говорити правду і поступати чесно, бо інакше через те терпить широкий круг людей” [2, 112]. Правдивість, чесність – невід’ємні риси справжнього педагога.

Бездушність у ставленні до вихованців несумісна з високим званням педагога. Справжній вчитель – це не чиновник в галузі освіти. Він не відгороджується від дітей, а навпаки якнайбільше зближується з ними. Взаємне довір’я між вчителем і вихованцями – одна з головних умов успіху в педагогічній роботі. Саме таким зображений вчитель Міхонський. Це глибоко освічена людина, яка вміє своїм чуйним ставленням, теплим словом завойовувати довіру учнів. До свого вихованця він звертається: “Ні, сину, ні, се все лише один ступінь, ... то лише початки, азбуки математики” [6, 163].

Велику увагу педагог приділяв і фізичному вихованню молоді, яке повинно здійснюватись поряд з розумовим. “Наука мусить іти в парі з розвиванням тіла”, – підкреслював І. Франко [6, 38]. Тому вчитель Міхонський привчає свого вихованця до щоденного виконання гімнастичних вправ, до різних видів фізичної праці, робить з нього людину, здатну до виконання практичних трудових завдань. Через усе оповідання проходить ідея поєднання фізичної праці з навчанням. Одночасно з опануванням наук у гімназії, Борис, “живучи двараки у столяра, вивчився столярства, відтак у токаря токарства, а ще в сьомім класі не побоявся насмішок товаришів, ба й деяких учителів, але перейшов на квартиру до одного шевця і в заміну за підучування його сина вивчився й того ремесла” [6, 158].

Засуджуючи організацію навчання в школах Галичини, які були, на думку І. Франка, ганьбою для цілого освіченого світу, він писав, що школа була відірвана від життя, вона не розвивала дитини, не привчала її до самостійної думки, а перетворювала голову учня на склад готових формул. “Власна думка, власна духовна праця –

ось у чім властива ціль гімназії”, – неодноразово підкреслював Іван Франко в устами вчителя Міхонського з оповідання “Борис Граб” [6, 159].

Розвиток самостійного мислення учнів не може відбуватися стихійно. Він залежить від того, як вчителі організовують роботу дітей. Тому головне завдання педагога – розбудити в учнів бажання до навчання, розвинути в них здібності до самостійної думки, навчити “володіти своїм мізком”, “ввозити між учеників бодай маленькі зароди свіжої, живої мислі, бодай слабі відблески правдивої, поступової науки” [6, 35]. Справжній педагог вміє “під час уроків жити спільним життям усього класу, забувати про себе, про свої власні турботи, радощі і тривоги. Кожний урок такого вчителя є розширенням розумового кругозору учня, задоволенням його природної допитливості, розбудженої попередніми успіхами, є насолодою, а не мукою” [6, 207]. Такі педагоги зображені в поемі “Панські жарти”, де вчитель “... Умів і кожне він дитя / Розрушать, взяти мов за руку, / Збудити власні в нім думки / І визвать власної уваги...” [5, 279], а також, як йшлося вище, вчитель Міхонський з оповідання “Борис Граб”. Міхонський завжди ставив учням такі питання, на які потрібно було висловити власну думку, робити власні висновки. “Такими питаннями він випробував здібність мислення у своїх учеників. І вже у кого побачив, що відповідь на питання виходить справді здобутком його власної, хоч і невеликої духовної праці, для такого мав велике поважання” [6, 159].

І. Франко виступав на захист прав учителів. Зокрема, у рефераті “Наші народні школи і їх потреби” він вказує, що злиденне життя вчителя убиває в ньому “всяку гадку”, робить його “бездушною машиною”. За всією його діяльністю уважно слідкують “і війт, і священик, і члени ради шкільної місцевої, і інспектор, і рада шкільна окружна, і дідич, і арендар, і жандарм, як-то кажуть, і баба і ціла громада” [6, 194]. Такий постійний нагляд, коли над ним стоять “десять властей і не властей”, призводили до того, що кращі вчителі просто залишали школу. Тому Каменярь вимагав створити відповідні матеріальні умови для праці вчителя, покращити його підготовку, зменшити кількість наглядачів. Для цього І. Франко пропонував залучати громаду, яка б мала “презентувати вчителя”, а також створити “місцевий комітет шкільний”, який би опікувався управлінням школою. І. Франко також вимагав, щоб вчитель міг виходити за рамки шкільної програми, мав право на певну свободу, без якої “його робота дуже часто буває тільки тяжкою панщиною, без замилювання і без пожитку” [6, 195].

ІВАН ФРАНКО ПРО РОЛЬ ВЧИТЕЛЯ У НАВЧАННІ ТА ВИХОВАННІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Справедливо критикував І. Франко віце-президента крайової шкільної ради М. Бобжинського у статті “Великі діяння пана Бобжинського” за те, що система освіти в Галичині під час його керівництва була антидемократичною й антиукраїнською. Учитель за режиму Бобжинського був позбавлений будь-яких прав: він не міг брати участі у політичній діяльності, виявляти будь-які незадоволення, “йому достатньо було проявити здоровий розум, бути самовідданим у праці, серйозно ставитися до народної освіти і, рано чи пізно, без вказання мотиву, “з службових причин” його переводили в яку-небудь віддалену, запущену місцевість, де він був змушений вимотати свої сили, втратити бажання до праці” [6, 213]. Взагалі становище вчителя народної школи за режиму Бобжинського було більш сумне, ніж можна собі уявити. Учитель “не має права на власні бажання, характер, переконання; він не має права займатися політикою і відсахнутися від неї, якщо вона відповідає планам правлячої кліки, ... його становище – беззахисне, за ним наглядують з різних сторін: війт, піп, поміщик, шинкар, жандарм, окружний староста, окружний інспектор кожний вважає себе покликаним контролювати його, кожний може розпоряджатися його долею” [6, 213].

Захищаючи права народних вчителів, І. Франко гостро засуджував різних пройдисвітів на посади вчителів, які замість “поради та сказівок страшили учеників арештами, карами, а часто й зовсім негідною уличною лайкою” [6, 30], замість навчання і виховання знищували тіло і душу дитини. До того ж, деякі вчителі й самі не мали ніякого бажання працювати, письмові роботи їхніх учнів по декілька місяців лежали неперевіреними, а не змігши відповісти на питання учня, “не можучи заспокоїти його допитливість, утишували го лайкою та погрозами” [6, 30].

Критикував І. Франко і тих педагогів, які вважали учня “мертвим, бездушним знарядом”, призначеним тільки для того, щоби набивати голову всякими непотрібними “премудростями”. Для таких вчителів той учень найкращий, який “може найліпше перемінюватися в машинку, бубнящу регулярно, хоть механічно завдані лекції”, і той, в якого вдалось “найдокладніше затерти всі живі, чоловічі черти, знищити всякий зав’язок самостійного характеру, прогнати всяку охоту до самостійного мислення” [6, 35]. До таких педагогів належав Титус Будзиновський, якого І. Франко називав людиною без характеру і педагогічних здібностей, яка поставила перед собою завдання – побоями, поганим керівництвом і недбайливістю дискредитувати заклад,

порозганяти дітей і знеохотити батьків, щоб таким способом довести його до занепаду.

У своїх знаменитих художньо-педагогічних оповіданнях (“Олівець”, “Отець-гуморист” та ін.) І. Франко реалістично відобразив тодішню систему виховання, що панувала в галицьких школах, намалював типові образи учителів-невігласів, садистів і катів, які, застосовуючи методи схоластичної зубрячки і жорстокої паличної дисципліни, мучили дітей, калічили їх душу, убивали у них всі природні здібності, всі кращі людські якості.

Так, в оповіданні “Отець-гуморист” майстерно змальовано образ вчителя Дрогобицької гімназії Телесницького – садиста, який не те, що не знав елементарних речей з граматики та арифметики, але й щоденно жорстоко знущався над учнями. Телесницький “входив у клас, мов укротитель диких звірів у клітку, і гуляв поміж нами, як необмежений пан наших тіл і душ. Та вдесятеро чуткіше гуляла його тростинка” [4, 397]. Він “довчителювався” до того, що побив учня Волянського так, що той через тиждень помер. Рік такої “педагогічної діяльності” Телесницького був, за словами І. Франка, найстрашнішим, найфатальнішим роком його життя. “Згадка про нього довгі літа важкою зморою лежала мені на серці, не вигасла й досі і не вигасне до моєї смерті”, – з сумом пише автор [4, 414].

У своїх статтях Іван Франко вказував, що в школах процвітав авторитаризм, практикувалися тілесні покарання учнів та інші форми знущання над ними, придушувався будь-який вільний прояв особистості. Це притупляло пам’ять дітей, перетворювало їх або на покірних, забитих, безвольних людей, або жорстоких і грубих, витравлювало все людське, призводило до фізичного та морального понівечення учнів.

Висновки. Вищенаведене дає підстави констатувати, що погляди Івана Франка щодо ролі вчителя у навчально-виховному процесі не втратили своєї значимості і сьогодні. Справжній вчитель – той, хто любить дітей, володіє широким колом знань, уміє забезпечувати розвиток усіх інтелектуальних та фізичних можливостей учня, навчає дітей самостійно мислити, прищеплювати їм високі моральні якості. Подальшого дослідження потребують проблеми змісту навчання і виховання у творчому доробку Івана Франка.

1. Франко І.Я. В інтересі правди // Франко І.Я. Зібрання творів: У 20-ти т. – К.: Держлітвидав, 1955. – Т. 16. – С. 430 – 433.

2. Франко І.Я. Лист до О.Партицького //

ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ ЖИТТЄВИХ ПЛАНІВ НА МАЙБУТНЄ ТА САМОСТВЕРДЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ У ПЕРІОД ДОРОСЛІШАННЯ

Франко І.Я. Зібрання творів: У 20-ти т. – К.: Держлітвидав, 1956. – Т. 20. – С. 107 – 113.

3. Франко І.Я. Лист до Уляни Кравченко // Франко І.Я. Зібрання творів: У 20-ти т. – К.: Держлітвидав, 1956. – Т. 20. – С. 337.

4. Франко І.Я. Отець-гуморист // Франко І.Я. Твори: У 2-х т. – К.: Дніпро, 1981. – Т. 2. – С. 388 – 415.

5. Франко І.Я. Панські жарти // Франко І.Я. Зібрання творів: У 20-ти т. – К.: Держлітвидав, 1954. – Т. 10. – С. 264 – 366.

6. Франко І.Я. Педагогічні статті і висловлювання. – К.: Рад. школа, 1960. – 300 с.

7. Франко І.Я. Учитель // Франко І.Я. Зібрання творів: У 20-ти т. – К.: Держлітвидав, 1952. – Т. 9. – С. 147 – 200.

Оксана Жизномірська, студентка

Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова
м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ ЖИТТЄВИХ ПЛАНІВ НА МАЙБУТНЄ ТА САМОСТВЕРДЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ У ПЕРІОД ДОРОСЛІШАННЯ

У статті розглянуті наукові позиції вчених щодо побудови життєвого вибору особистості підліткового віку та вивчено сучасний їх взаємозв'язок з формами самоствердження.

Постановка проблеми. Сьогодні в українському суспільстві сучасні соціально-політичні та економічні зміни зумовлюють пошук підростаючим поколінням свого місця у складному життєвому просторі. Самоствердження молоді, зокрема підлітків, у таких умовах здійснюється крізь призму проблем вибору життєвих планів на майбутнє. На жаль, сучасна ситуація в молодіжному середовищі вказує на те, що в підростаючого покоління здебільшого низькі потенціали щодо самовизначення побудови життєвих планів та бачень власного майбутнього в соціальному просторі. Крім того, у них занижені можливості здійснення власних виборів у складній ситуації, діяльності, сфері суспільного життя. Разом з тим кожна зростаюча особистість у навколишньому просторі повинна вміти знаходити власне соціальне місце, роль, визначати діяльнісні функції в своєму житті, виробляти власну стратегію, життєву концепцію та водночас реалізовувати їх з різною мірою своєї активності у продуктивній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні українські дослідники Т.М. Титаренко, В.О. Татенко, І.С. Булах та ін. по-різному визначають свої наукові позиції щодо життєвих планів, перспектив та виборів молоді людини. Проблема появи життєвого плану особистості підліткового віку трактується під кутом зору виникнення активної життєвої позиції, життєвих

виборів з їх структурними елементами та перспективами (Т.М. Титаренко); життєвих рішень (В.О. Татенко); життєвого простору особистості підлітка (І.С. Булах).

Питання побудови життєвих планів сучасними підлітками до цього часу не знаходило ґрунтовного висвітлення у віковій психології. У зв'язку з цим ми маємо на меті теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити гендерні особливості побудови життєвих планів, які безпосередньо пов'язані з “Я” утвердженням особистості перехідного віку.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи основні аспекти життєвого вибору зростаючої особистості, вчені акцентують увагу на пріоритетних питаннях життєвого самовизначення молоді людини. Так, Т.М. Титаренко у розуміння поняття життєва позиція “вкладає” два елементи – надію та відчай особистості, що спрямовані на конструктивну або деструктивну її самореалізацію. Конструктивність надії (сподівання) у життєствердженні людини пов'язана передусім з її намаганням усвідомити свої справжні глобальні надії з усіма їхніми коріннями, зв'язками, розгалуженнями та можливими наслідками [5]. Таке розуміння вченою видається нам ефективним тому, що робиться наголос на продуктивному використанні зростаючою особистістю часу свого життя, на його прогнозуванні, а також плануванні та структуруванні. Почуття відчаю (хвилювання,